

Klein, M. van der, *Ziek, zwak of zwanger. Vrouwen en arbeidsongeschiktheid in Nederlandse sociale verzekeringen, 1890-1940* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2005, Amsterdam: Aksant, 2005, 474 blz., €30,-, ISBN 90 5260 174 7).

De dissertatie van Marian van der Klein van de Posthumus Onderzoeksschool voor economische en sociale geschiedenis behandelt de arbeidsongeschiktheid van vrouwen in de Nederlandse sociale verzekeringen tot de Tweede Wereldoorlog. Het eerste deel van het boek gaat over de rechten van vrouwen bij arbeidsongeschiktheid door beroep. Dit betreft de Ongevallenwetten van 1901, 1919, 1921 en 1922. Omdat het 'risque professionelle' vooral aan mannen wordt toegeschreven, lijken deze wetten aan de aandacht van feministische historici ontsnapt. Het tweede deel van het boek gaat over, zoals zij dat noemt, arbeidsongeschiktheid bij baren. Hier staat het debat centraal over de Nederlandse kraamverzekering die uiteindelijk vorm krijgt in de Ziektewet van 1929. Dit 'risque maternelle' geldt als vrouwenrisico. De vragen die de auteur aan het onderwerp stelt, zijn: Wat betekenen de eerste Nederlandse sociale verzekeringswetten op het punt van arbeidsongeschiktheid voor vrouwen?, Welke bijdrage leverde de Nederlandse vrouwenbeweging aan het debat over deze wetten?, en Wat zeggen deze wetten over de relaties die de Nederlandse staat onderhield met vrouwen als kostwinsters en moeders? Tot haar sterke punten horen een gevoel voor theoretische begrippen die in vooral buitenlandse literatuur gehanteerd worden (zoals maternalisme, 'two-channel welfare state') en een internationale vergelijking waardoor de Nederlandse ontwikkelingen vergeleken kunnen worden met wat elders gebeurde. Bovendien is het goed gedocumenteerde boek fraai geïllustreerd. Tot de zwakke punten hoort dat de theoretische visie soms in de tekst staat, dan weer in voetnoten en verspreid over het hele boek. Waarom deze theoretische visie niet in het begin samenvattend uiteengezet en er in de conclusie op teruggekomen? Dit zou de visie van de auteur beter tot haar recht hebben laten komen. Bovendien zou de conclusie systematischer antwoord op alledrie de gestelde vragen hebben gegeven. Een ander minpunt is de vlot bedoelde schrijfstijl, die misstaat. Voorbeelden zijn hoofdstukken 'die cirkelen om de rechten van vrouwen'(25) en de zin 'Om de lezer niet onderaan de zeephelling te laten belanden, zal ik uiteenzetten hoe ik het concept maternalisme gebruik.'(212) Hoofdstukken cirkelen niet maar gaan ergens over en lezers hebben zonder meer recht op een uiteenzetting over het gebruik van een begrip, juist als auteurs daar een verschillende interpretatie van hebben.

Het boek brengt dus kostwinsters en moeders als verzekerden en cliënten van sociale wetten in beeld in de periode dat deze wetten totstandkwamen als onderdeel van het nieuwe fenomeen verzorgingsstaat. De ongevallenwetten kwamen vooral mannelijke arbeiders ten goede, maar ook het 'risque professionelle' van vrouwen werd verzekerd. Als verzekerd kostwinster maakten vrouwen vaker gebruik van de ongevallenwetten dan als verzekerd nabestaande. 'Het aantal vrouwen dat per jaar een beroep deed op de

ongevallenwet was minstens twee keer zo groot als het aantal vrouwen dat er aanspraak op maakte vanwege het overlijden van hun mannelijke kostwinster.' (108) De Ziektewet uit 1929 gaf alleen rechten aan vrouwen die een geldloon verdienden. Deze betroffen verloskundige hulp en een compensatie in de periode rond de bevalling. Wat de bijdrage van de vrouwenbeweging betreft, is de conclusie dat de feministische beweging slechts geleidelijk interesse kreeg voor de ongevallenverzekering. Er werd niet aanhoudend geïntervenieerd. Bovendien gebeurde dit op zuinige wijze, omdat er belangrijker geachte zaken waren, zoals arbeids- en onderwijsmogelijkheden en het kies- en huwelijksrecht. In de debatten over de zwangerschapverzekering in de Ziektewet deden bijna alle vrouwelijke Kamerleden mee. Zij beperkten zich hierbij tot vrouwen als cliënten. Zaken als vertegenwoordiging van vrouwen in de Raden van Arbeid, bedrijfsverenigingen en jurisprudentie werden niet aan de orde gesteld. Interessant is de conclusie over de ongevallenwet in internationaal vergelijkend perspectief.

De auteur schetst de eerste Nederlandse ongevallenwet als een wonder van geëmancipeerdheid, waarmee de vrouwen gezien de seksneutraliteit en de neutraliteit ten aanzien van het inkomen van gehuwde vrouwen 'dik tevreden' waren. Maar in internationaal verband bleken deze kwaliteiten volstrekt gebruikelijk in door overheden georganiseerde verzekeringen voor ongevallen. Het verschil met de andere landen zat in de personenkring die elders werd gedekt. 'Die personenkring bleef in Nederland het langst en het meest op mannelijke kostwinners gericht.' (195) Het moederschapsactivisme lijkt in landen als Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk een stuk feller dan in Nederland. De Nederlandse beweging legde, net als in de andere landen, een eigen accent. Hier is dat al snel een voorkeur voor de verzekeringsgedachte in plaats van een premievrije uitkering. De situatie in Nederland verschilde van die in Frankrijk, waar een aan patriottisme gekoppeld natalisme de ideale basis voor samenwerking tussen overheid en sociale partners bleek. Anders dan in Nederland waren de Franse werkgevers niet tegen een kraamverzekering en deed de Franse katholieke vrouwenbeweging mee aan de campagne voor behoud van arbeidsvrijheid van vrouwen. De Nederlandse christelijke vrouwen gaven daarentegen de voorkeur aan het kostwinnersmodel en lobbyden niet, zoals in het Verenigd Koninkrijk, voor een verzekering tegen de gevolgen van kraam. De tweede internationale vergelijking komt minder uit de verf, mede door gebrek aan vergelijkbare gegevens uit de belangrijkste grote en kleine landen. Dit had verholpen kunnen worden door na te gaan in welke richting het debat binnen de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) verliep. Deze internationale organisatie, die op internationaal niveau vorm gaf aan de verzorgingsstaat, wordt in het boek ten onrechte gezien als louter een producent van statistische en andere rapporten en niet als een internationaal forum waar op internationaal niveau eveneens beleid gemaakt wordt. Dat beleid is een compromis tussen nationale strevingen maar gaat wel in een bepaalde richting. Het is jammer dat de Nederlandse ontwikkelingen niet ook daarmee zijn vergeleken. Binnen de IAO namen vrouwen als niet-gouvernementele organisaties een belangrijke positie in en bemoeiden zich actief met op de agenda geplaatste onderwerpen, waaronder de sociale zekerheid.

Internationaal is niet alleen landenvergelijkend, maar ook wat landen gezamenlijk doen op multilaterale conferenties of binnen internationale organisaties.

Bob Reinalda

Broersma, D., *Het wonderland achter de horizon. Groninger regionaal besef in nationaal verband 1903-1963* (Dissertatie Groningen 2005, Groninger historische reeks XXXII; Assen: Van Gorcum, 2005, 284 blz., €17,90, ISBN 90 232 4187 8).

De laatste jaren is er een groeiende belangstelling voor de regio als kader waarbinnen mensen wonen en werken, hun geschiedenis beleven en hun identiteit definiëren. De regio wordt daardoor niet gezien als een overbodig restant uit het verleden dat zal wijken voor de moderne realiteit, maar als een zinvolle categorie waarbinnen plaats is voor bezinning op het eigene dat gekoesterd zou moeten worden. Deze belangstelling is geen nieuw verschijnsel: rond 1900 zien we bijna overal buiten de Randstadprovincies een soortgelijke beweging die resulteert in de oprichting van diverse verenigingen tot behoud van de regionale culturele identiteit. Een van die regio's was Groningen (dat hier samenviel met de provincie), waar in 1917 op initiatief van de groot-industrieel Jan Evert Scholten een eerste vereniging werd opgericht, de *Grönneger Sproak*.

Broersma's dissertatieonderzoek concentreert zich op het wel en wee van de diverse culturele organisaties en hun voormannen (vrouwen speelden nauwelijks een rol) en is vooral beschrijvend van karakter, gebaseerd op grondig archiefwerk. Het is daarmee een 'typisch-historische' studie geworden, met de daaraan verbonden sterke en zwakke punten. Om met de eerste te beginnen: het boek biedt talrijke fraaie inkijkjes waaruit de paradoxen van dit regionaal bewustzijn haarscherp worden belicht. De eerste contacten die leidden tot de oprichting van *Grönneger Sproak* ontstonden in Den Haag, tussen genoemde Scholten en Klaas ter Laan, geboren in een arme boerenfamilie; beiden waren volksvertegenwoordiger, Scholten voor de liberalen en Ter Laan voor de sociaal-democraten, maar belangrijker: beiden waren afkomstig uit Groningen. (11) Een andere sleutelfiguur was Gerhard Wilhelm Spitzen, die werd geboren in Stadskanaal maar op zijn vijftiende de provincie verliet, waarna zijn loopbaan als leraar Nederlands en Duits hem overal elders in het land bracht. Hij schreef een tekst voor wat het Groninger volkslied zou worden, en ook hier zien we iets merkwaardigs: bij een programma van de AVRO, gewijd aan de drie noordelijke provincies, bleek de Groningse delegatie niet in staat dit volkslied mee te zingen terwijl dit al jaren uit volle borst werd gezongen in de buiten-afdelingen van de Algemene Vereniging Groningen (sinds 1923 opvolger van *Grönneger Sproak*). (81-82) Aan de hand van dergelijke voorbeelden komt scherp naar voren dat er grote verschillen bestonden tussen de 'inheemse' leden in Groningen en de emigranten in diverse steden buiten de provincie. De laatste groep was ontstaan omdat aan het einde van de negentiende eeuw steeds meer mensen zich gedwongen zagen uit Groningen weg te gaan door het gebrek aan werkgelegenheid en goede vooruitzichten. Sommigen emigreerden naar de Verenigde Staten, maar het merendeel kwam terecht in diverse steden overal in Nederland. De eerste culturele vereniging werd opgericht in Dordrecht in 1904, dus ruim voor er